

З нашого життя.

Аби день до вечора.—Присмерком.—Лидарі темної ночі.—Шевченко і „свідоми кмети“ у Курському.—Записався в дураки“ в Полтаві.—Як в Полті Ушніці сепаратизм в „Коза-дереві“ вибував.—Коростинськес педагогі і страшна кавказка.—Ауто-да-фе в Глухові.—Сепаратистичний шпиток у Черкащині.—Дотенні експерти в Київі та Сорочинцях.—Візови на книжку.—Хождівна української мови по муках у Кам'янці та гезі сепаратизм в Одесі.—Скряк і вроди одинаково.—Щебули пригодують.

Бувають часи, коли в громадському житті широко розходяться й захоплюють численні маси людей лозунги: „аби день до вечора“. Тихо, нудно, сіро пливають дні, не приносячи з собою ніякої вітхи, не даючи спочинку, роз'являючи тільки давні рани і недавні болі глухими споминами. Непікаво йде життя, в якому замість широких голосних подій, що будять людей, швидко гонять кров по жилах—перед ведуть дрібниць справи та мизерні чвари між людьми, що, здається, смертельно одно одному надокучили і не можуть без огиди й дивинств один на одного. Здається, не внять куди забіг би, аби не бачити й не чути того осяного животіння, що лізно плентастає—куде?—рідко хто й знає, бо більшості ніяк навіть це розважить до ладу. Забутись про все, заснути—це стає першим бажанням для громадянства під такий невеселий час. Аби день до вечора пережити і, лянучи спати, з полегкістю вимовити: „день прощеть—благодарю тя, Господи!“

Такий настрої свідчать про те, що день громадського життя справді таки наближається до вечора, що вже сучення на обрив, що світ, який це недавно так ясно сяяв з чистого широкого неба, примриває потроху. Не навія ніяк примриває, бо прийдє час—і віжде сонце й знову розжене темну темноту, знов освітять усе й загріє, але поки що морок усе густіший на-

лягає на життя, усе міщине обвиває кругом життя, зупиняє події... Темно. А в примерку темних часів починається якесь нове життя, неможливе за йогого дня. Прокидаються кажани холодні, виляють з темних пуц сові, вовки-сиромани ті вибігають з негрів... Квілять та окиглять хижки на всякі голося і погроза усьому, що непадвить темну темноту, чується у тому скягліні. То спраляють вони своє „торжество побдителей“, бо тепер вони стоять на чолі життя, бо їхня в примерку громадського життя і сила, і воля... Вони й правду свою вигадують—ту хижачьку правду, що становить перед суд ягня і кидє його дотому вовкові в пащечку. Нічні вгуки широко розходяться назорку і складаються в оригінальну симфонію хижачтва, якій ні краю нема, ані вшну, аж поки знов прийдє живущий день на пагубу лидарям темної ночі.

Не знаю, чи хто змагатиметься проти того, що і в нашому громадському житті запанував зараз отакій настрої темного звірря з одного боку і хижачтва з другого. Чи давно це українці сподівались, що коли не всі, то бодай елементарні домаганія національного життя їхнього справдяться, що „забулється срамотия давня година“ й не вернеться поховане, здавалося, навки ліхоліття, що життя піде нижчим шляхом, ніж досі йшло?.. А це тепер—„отъ востока и запада, сфера и моря“ летять, одна оду перерекаючи, звістки про подвиги лидарів темної ночі над українством і звістки ці показують, що наша національна справа вертеться знов на стару позицію, коли треба було це доводити, що ми животимо на світі, або відбиваються од таких нападів, які тільки через якесь запаморочення можуть держатись так довго „разудку вопреки, наперекор стихиям“.

Але обернемось до фактів. 12 январа земське айбрання в Курському розглядало пропозицію від полтавського земства про айсовку з земських коштів якоїсь суми на пам'ятник Шевченкові. Здавалося б, питання не викликає невеселости і по суті і вважалося на репутацію тієї інституції, від якої вийшов заклик! Але, як повідомляє „Родная Старина“ вже Курська земська управа стала перед питанням, як тепля перед новими ворітми, звернувши увагу айбрання „на тенденцію малорусского сепаратизма, що досить одверто (!?) позначается в закликіві полтавського земства“. Айбрання пішло ще далі і, як то кажуть, „по косточкам“ розібрало все і всі; і полтавське земство, і український сепаратизм, і самого нещасного Шевченка. Д. Марков тільки глянув—зараз побачив сепаратизм.. в словах „малорусский поэт“ і з цього приводу оповивств на весь світ, що він не знає „малорусского поэта“ і навіть „никакого малорусского народа“ не правнє. Д. Богданов образився спитетом „величайший поэтъ изъ народныхъ поетовъ“ і в слові „величайший“ занюхав знову як таки сепаратизм. Йаші пропонували потягти на допит полтавське земство „на предметъ немнѣйша сепаратизма“ і в „Рода“, ч. 13, „Слова“, ч. 4, „Кіевскія Вѣсти“, ч. 30). Одно слово—з пропозиції полтавського земства виийшла така истяно-курська варіяція, яку в примерку темних часів хіба й можна тільки почути.

Воно, правда, Куряне здавна мають репутацію людей воювничих і не в тім'я битих. Ще автор „Слова о полку Игоревім“ рекомендує їх з цього боку:

„Куряне св'ятыми кмети:
Подъ тудыми поити
Подъ тудыми воезавляни,
Конецъ коня въскормени;
Путь иль вѣдоми.

Яруги иль вѣдоми,
Дудъ у нихъ наяржены,
Тудя отворени,
Сабля изъостерени.

Але, щоб яш „свидомість“ до такої міри доходила, щоб обвинувачувати в державній зраді полтавське земство й сепаратизм бачити в слові „величайший“ і з цього приводу пускати в „Яруги“ красномовности, вимагаючи „саблями изъостреними“—на це, воля ваша, треба побутися всякого розумнішого часу й місця і безнадійно зачепити на одну з дуже небезпечних маній... Шкода велика, що тема у нас нового Воєна „солонія нового времени“, щоб „ушекотать“ нападків колишніх славаих Куря: вони на це цілком азелужили.

Та й не одні Куряне: варто б „ушекотати“ декого і з того самого земства, як таким страшним здалося в Курському. В Полтаві теж єсть земці, про яких можна сказати:

Путь иль вѣдоми,
Яруги иль вѣдоми,—
і вони сміливо кидаются в „саблями изъостреними“ на фантастичного ворога. Напр., така виразна постать, як „истинно-русский“ Невіандт: його хоч би й до Курян у спілку посягати, то не осоромити. На попередніх губерських зборах цей „истинно-русский“ з німецьким обличчям виступив був проти українських брошур; на останніх же запропонував особливий метод „сыска“, проти якого повстали навіть його товариші („Кіевск. Вѣсти“, 1908 р. ч. 339), звичайні полтавські помішники,—такий він був огидний. Вже одне це могло б перекопати „свидомих Курян, що Полтава, яка, до речі, запопадливо готується до святкування 200-ліття „Полтавської вїкторії“, стоїть по-над усякі підозріння на до сепаратизму. Але коли ми з земських сфер перейдемо до інших, то знайдемо ще вимовніші докази.

Ще торік полтавська адміністрація вєславила була тим, що заборонила

д. Сакоганськымо друкувати афіші українською мовою навіть заголовки шес: „Пошились у дурні“ виглядає, баче, на полтавських уличах занадто сепаратистично і от у Полтаві подумалось писати на „государственномъ языкѣ“: „Записались въ дураки“.. Росписавшись (як айрихав, пішли наві веселі полтавці далі й нагляділи у вікні в кинирті „Української громадици“ Шерстюка—геть П з нікна, бо сепаратизм од нег розходився на дру Полтаву й вагрозював скаламутити сонній спокій. Далі—більше. Сходив М. В. Лисенко впродати концерт в Полтаві; заведено адміністрації афішу українською мовою, та одразу стало видно, що полтавської адміністрації, яка на афшах спеціалізувалась, не одурш. „Въ Полтаві такого языка не знаютъ и не разберутъ“—була відповідь, дарма, що й вона не зовсім по російському складена (арядлять оте „не разберутъ“ неуге справу!). Тяганина з тим концертом у Полтаві була така (див. про нег „Рада“, № 3, та „Кіевскія Вѣсти, № 16), що й Курські Маркови певне, могли б її позавдрити.

З українською мовою іде тепер боротьба скрізь, куди тільки завриве дбайливе око начальства чи просто охочого чоловіка, що вміє на себе почин витягти з пихов язку-набудь „сабляю изъострену“ й махати нею на страх сепаратизма!). Ось, напр., в

*) Ось його, напр., хаста одібрала ваша редакція мовичо: „Будьте такі ласкаві, по-радьте, що мені в ситі божку робити з ольним чоловіком, котрий як поїде до водости і там передасть мені вашу газету, то він не оддає мені, а бере обидну дитя-милитарм кнїжечку „до закону Божому“ та інші. І та як повинен робити, щоб моя ольва газета як поверилась?.. Я казав тому лядько, що шов він забрав чужу газету, а він каже (як бачите грамотний): „я читал той газет і виджу, что даже нима правдливости руской грамоты: каким то хахлацким языком написана“.. Як що до цього крику з оєза додає ми, що

Уж стрітати на місцях зрива непевности
Кіевскыи, мовта овчарничий і усе довбл. —
ме лашки, ласкаві у нічній милитарм кн-
дан, жовбл — некі, кезе почитати.

Новій Ушиці, на Поділлі, в двохкласовій школі надумали на святах виставити відому дитячу оперку „Коза-дереза“. Надумали й почали готуватись. Аж тут на шкоду виступив інспектор пародних шкіл і зразу в „Коза-дерезу“ віщ, певна річ, сжсував, за те абгагати учнів такими відомостями, яких і „свідомі кмети“ в Курського не встидалися б. Все українське письменство, на думку шкільного начальства, складається з поезії „какого то популяного поета“, а як видано по українській дві граматички, одну в Київі, а другу в Харківі (?), то одна на одну навіть не скидались („Рада“, 1908 р. ч. 288). Чому граматикі повинні були копіювати одна одну—це так і лишилось невідомим, але дію зроблено: сепаратистична „Коза-дереза“ зникла.

І не тільки на Поділлі і не самі тільки інспектори шкільні в тій чи иншій формі висувають сепаратизм і „вікторіозно“ його побивають. Цього двігу, мовляв, по всьому світу... Осє в учительській семінарії в Коростішевській об'явилась страшна річ—книжка цисана не справжнім „малоросійським язвком“, а попомал з єврейським, як одрекомендував її один з учителів. Наполохала вона дуже коростішевських педагогів і почалися знов розмови курського гатунку („Рада“, ч. 4). Коли ми доliamo, що страшна ця книжка має заголовок „Народні вчителі та українська школа“, то зрозуміємо цілком страхи панових педагогів: як же таку книжку можна терпіти: це ж не якась там „Сіра кобила“, яку й сам пан директор похваляє,—це виданий сепаратизм.

На багатьох волостях, як нас повідоляють, „набальство“ на видає „Ради“, поки „днів не поставили“, то картина обстанів культурного життя нашого по селах буде хоч не повна, за те промивста...

Ще радикальвіше дав собі раду з сепаратистичними книжками завідуючий школою ім. Терещенка в Глухові, д. Коварь. Він попросту звелів школярам, щоб вони палили кожну українську книжку, яка тільки дійде їм до рук. Чи відбудоса же, як на теперішні часи, досить звичайне авто-да-фе не знаю, хоч єсть звістки, що снідом за д. Ковирем ідуть і инші педагоги тієї ж школи („Рада“, ч. 22). Туди ж такі прямують і вчителі в с. Тернівці, черкаського повіту. Одному школяреві учитель Сорочин арвав обгортку з шпитка єдино за те, що на обгортці було написано „1908 року“, і зробивши класичну заяву, що він ненавидить „малорусий язвк“, учитель ще й вигнаав школяра з класу та зменшив йому „бач по поведенію“ („Рада“, ч. 15). Не далеко віткіли й учителі мавської духовної семінарії. Переглядаючи, що читають семінаристи, начальство натрапило між иншим і на „Раду“, і не знаючи, що з нею робити, передало її на розгляд двом учителям—„малоросам“. Ці „малороси“ насамперед дуже здивувались, як побачили газету українською мовою, а далі, як повідоляме „Слово“ (ч. 4), поклали таку резолюцію: „Слишком львья газета на непонятномъ языкѣ“. Газету на хохладкомъ языкѣ, котораго никто не понимаетъ“, виключено, як довідумось з того ж таки числа „Слова“ і з читальні в відомому містечку Гоголя, Сорочинцах.

Вагалі держати в себе українську газету чи книжку під теперішні часи стало дуже небезпечним, бо цим вже одним людина ніби признається до того сепаратизму, який так блискують останніми часами викрити і в Курському, і в Полтаві, і в Київі, і по инших містах, містечках та селках на Україні. Мало не що-дня трапляються факти, що наочно доводять про цю небезпеку. Напр., в с. Москален-

ках, на Київщині, зроблено в кінці декабра трус у одного селянина, що вернувся з Києва, і знайдено—horribile dictu—де-кілька чисел українських закордонних газет („Діло“, „Свобода“, „Канадійський „Фармер“, „Селянська Рада“); газети, певна річ, загинули („Рада“, ч. 9), і це хвала Богові, що хоч чоловік поки що на місці лишився. Во буває й инше. Он у 24-му числі нашої газети розказано типовий випадок, що трапився на Поділлі. Давав учитель парубкам українськї газети читати та книжки, і хлопці так їй уподобали, що й сами почали купувати книжки та газети. В результаті і пан, і священник, і дяк, і дехто з заможніших селян підіяли гвалт; учителя скинуто з посади, а „читальнянк“ оне перед новим роком заарештовано. Книжка, а надто українська, на селі зробилась тепер просто якимсь „жушелом“, якого близькі до народу власті нещадно викоріняють. В селі Яблонівці, Черкаського повіту, посабарано у селян усі книжки, які тільки знайдено. Як тільки прочує урядник, що хтось із парубків „з книжками носитья“—зараз трус і „крамольний крам“ зникає. Урядник видавав навіть принципіальне унрзування своїм учителям. „Ти ж,—каже він до „каментарів“,—чоловік дорослий, заробляєш уже на себе, то на що тобі здаєся оті книги? Друге діло школярі: їх вчать по книгах, то вони їм і потрібні, а тобі вони на що,—ти ж їх не учиш?“ („Кіевська Вѣсти“, ч. 25). Розумієте, що то значить держати у себе книгу, коли вже безпосереднє начальство таку прозору філософію ісповідує?..

З инших фактів зазначимо ще два: матарства Подільської „Провсвіт“ з хожденням української мови по мукках, як дотепно охарактеризував за історію наш кореспондент, та де дали то більшї репресії на українське слово в Одесі. Читачі знають з спеціаль-

них статій, що в цій справі зроблено на Поділлі і в Одесі, і надто остання дає яскравий вразок практичного переведення урядницької прозорої філософії в ширшому масштабі. Українське товариство не може й ступня зробити, бо одеського градоправителя якийсь гедз сепаратизму вкуси: „публичнінх собрания должни (?) вѣстись только на общегосударственномъ языкѣ, т. е. русскомъ“—і мовчи. „Провсвіт“!... Та це добре, коли хоч мовчки дихати дозволить д. Толмачев, бо не дураю ж він повідимий депутату од „Провсвїт“, що „вважає“ „Провсвїту“ сепаратистичним товариством“ і вже подадо до міністерства записку про її скасування через те, що статут її аналогічний статуту забороненої Полтавської „Провсвїт“ („Рада“, ч. 15)...

З моря фактів, з яких тільки деякі тут зібрано, безперечно виникає одно. На примєрку громадського життя все дуже починає брєснїти симфонія нічних агуків, все сміливіше працюють лицарі темної ночі, все одвертше поновляється, забуваючи і стид, і сором. Та що вже про сором згадувати, коли навіть лідер „калетської“ фракції в Думі, д. Родичев, заявив нашому співробітнику, що він „принципіальний ворог української мови в народній школі“ („Рада“, ч. 11). В темряві сором утерали навіть люде, що ніби то його мали перше, за ясного дня. І не дивно, що з усіх боків тепер іде якийсь падєння полубаван на українство—і з фронту, і з флангів, і з тяду. Сепаратизм — це слово стало немов загальним поником нічних істот. Сепаратизм у назві „український“ і навіть „малорусий“, сепаратизм у „Коза-дерезі“, сепаратизм на обгортці школярьського шпитку, сепаратизм у книжці, в газеті—скрізь і всюду в примєрку темних часів вважаться і вчувається той страшній і підозрен-

ний, сепаратизм. І ще добре, коли нічні істоти, як от курські „свідомі кмети“, так просто на лопаті й вивозять це наймодвіше тепер що до українства слово: привиймай одразу видко, як вони серед трьох сосєн власної красномовности блужають. А то инді й так буває, що якийсь небудь нічний птах хоче надягти тогу принципіальности, як от д. Родичев, або свої темні тендітці закрити якимись практичними притяжнями, як от київські та й инші педагоги. Справді, вдумайтесь лишень у резолюцію київських екопертів на „Раду“: „слишкомъ львья газета на непонятномъ языкѣ“. Чого отой „непонятний язык“ височить у дих бідошних людей, що такі зуміли і в „незрозумілому арозуміти занадто лівий напрям? Чудне діло — цей аргумент „незрозумілості“ занадто часто панує в аргументах лицарів темної ночі і тут же вони сами себе побивають, виявляючи, що дуже добре розуміють ніби то незрозуміле. Скинувшись удавати незрозуміння — така вже, бачте, традиція—і силкування їхнє тільки дураю, ні за полюх табаки, можна сказати, пропадає...

Хто знає, до чого ще дійде темна темнота, до якої міри вона агуне і де ще висукуватимуть того сепаратизму. Але хоч би там що, а не треба забувати, що всяка ніч має край... А надто ми що до цього „великий опит і практику“ маємо. Довга і безпроевітна ніч була, від 1863 року почавши, та не згинули ми і навіть не зблудкались з справжньої дороги,—то може ж таки й ця нову ніч, що заходить, якийсь переживемо. Перебувай, мовляв, пригодонку — перебудем другу, і нічого охкати та віхтати та скрутити перед шкідливим лозуєгом, „аби день до вечора“...

Сергій Єфремов.